O'ZBEK XALQLARI FOYDALANGAN TAQVIMLAR

Rasulova Mohichehra Maston qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

"Tarix va filologiya" kafedrasi o'qituvchisi.

https://doi.org/10.5281/zenodo.14541067

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ajdodlarimiz tomonidan qo'llab, foydalanib kelgan taqvimlar tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *Taqvim, O'zbek xalq oynomasi, Oy-quyosh taqvimi, so'g'diy yil hisobi, Avesto yil hisobi, kabisa yili, milod, Yazdigird yil hisobi.*

CALENDARS USED BY THE UZBEK PEOPLE

Abstract. *This article analyzes the calendars used and used by our ancestors.*

Keywords: *Calendar, Uzbek folk aynomasi, Luni-solar calendar, Sogdian calendar, Avestan calendar, leap year, Gregorian calendar, Yazdigird calendar.*

КАЛЕНДАРИ УЗБЕКСКИХ НАРОДОВ

Аннотация. *В данной статье анализируются календари, которыми пользовались наши предки.*

Ключевые слова: *Календарь, узбекский народный календарь, лунно-солнечный календарь, согдийский исчисление года, авестийский исчисление года, високосный год, н.э., исчисление года Йездигирда.*

Tarixdan ma'lumki, o'zbek xalqi o'zining boy tarixiy-ilmiy an'analarga egaligi bilan ajralib turadi. Bular sirasiga ajdodlarimiz qariyb uch ming yildan buyon qo'llab, foydalanib kelgan turli taqvimlarni misol tariqasida keltirsak bo'la oladi. Taqvimlar haqida o'rta asrning buyuk allomalari Abu Rayhon Beruniy, Mahmud Qoshg'ariy, Umar Xayyom, Mirzo Ulug'beklar o'z asarlarida qimmatli ma'lumotlar yozib qoldirganlar.

Avvalambor taqvim tushunchasiga ta'rif beradigan bo'lsak,taqvim bu - vaqt o'lchovlari- kun, hafta, oy, yilni xisoblash tizimi. Vaqt o'lchovlarini belgilash tabiat xodisalarining samoviy yoritkichlar harakati bilan bog'liq davriyligiga asoslanadi. Taqvim hisobining asosi yil bo'lib, yilning fasl va oylarga bo'linishiga va davomiyligiga qarab tuzilgan oy taqvimi, oy-quyosh taqvimi va quyosh taqvimi mavjud[1].

Oy va quyoshning xarakatiga asoslangan murakkab taqvim oy-quyosh taqvimi hisoblanadi.Bu taqvimda yil 12 oy (bir yili 353-355 kun)dan, ba'zan esa 13 oy (bir yili 383-385

[1] . N.V. Volodomonov – "Kalendar: o'tmishda, hozir, kelajakda". T.:1976.

kun)dan iborat bo‘ladi. Oy-quyosh taqvimining xar 19 yilidan 12 yili 12 oydan, 7 yili 13 oydan qilib hisoblanadi. Arablar johiliyat davrida-islomdan avval oy-quyosh taqvimiga amal qilganlar[2].

Quyosh taqvimi. Bu taqvim Yer quyosh atrofini bir marta aylanib chiqish muddati - 365 kun 5 soat 48 daqiqa 46 soniyaga asoslanadi. Bir yilni ana shu muddat bilan hisoblash qadimgi misrliklar, eroniylar, xorazmiylar va boshqa xalqlar taqvimlariga asos qilib olingan. Quyosh taqvimida yil 12 oydan iborat. Bir yil 365 kun 6 soatni tashkil qiladi (5 soat 48 daqiqa 46 soniya yaxlitlanib 6 soat qilib olinadi). Uch yil 365 kundan, oddiy yil, to‘rtinchi yil esa oddiy yillardan ortib qolgan soatlar 1 kun qo‘shilib 366 kun - kabisa yilidan iborat bo‘ladi. Hozirgi vaqtda dunyo xalqlari quyosh taqvimiga asoslangan yil hisobini qabul qilganlar. Yer kurrasidagi xalqlarning barcha aloqa va munosabatlari quyosh taqvimi bo‘yicha olib boriladi.

Jahondagi turli xalqlar taqvimni o‘z hayotlariga, turmushlariga tatbiq etishda o‘z tarixlarida chuqur iz qoldirgan voqealar davridan boshlaganlar. Ana shu voqea, ya’ni taqvim boshlangan davrni har bir xalq o‘z xayotida tarix boshi-boshlang‘ich tarix deb qabul qilgan.

Boshlang‘ich tarix-taqvim boshlanishiga turli xalqlar turli voqealarni asos qilib olganlar.

Masalan: yahudiylar xilqat (dunyoning yaratilishi)ni, misrliklar Nil daryosining toshishini, yunonliklar ilk olimpiada o‘yinlarini, rimliklar Rim shahrining qurilishini, nasroniylar Iso alayxissalomning "tug‘ilishi" (milod)ni, musulmonlar Muhammad alayhissalomning Makkadan Madinaga xijratlarini asos qilib olganlar.

Turkiston zaminida yashab kelayotgan xalqlar taqvim-yil hisobidan foydalanishda dunyoning eng madaniy xalqlaridan biri hisoblanadilar. Bu o‘lkada taqvimlarga amal qilish qariyb uch ming yildan buyon davom etib keladi. Shu davr mobaynida Turkiston xalqlari qadimgi turkiy, xorazmiy, sug‘d, avesto (qadimgi eron), yazdigir, Hijriy-shamsiy, Hijriyqamariy, melodiy yil hisoblaridan foydalandilar.

Xorazmiy yil hisobi - qadimgi xorazmda yashagan xorazmiylarning quyosh taqvimiga asoslangan yil hisobidir. Abu Rayhon Beruniyning xabar berishicha xorazmiy yil hisobi O‘rta Osiyodagi eng qadimgi yil hisobi hisoblanadi. Qadimgi xorazimliklar quyosh va oy harakatini, yulduz burjlarini holatini yaxshi bilganlar. Shu bois ular yilnoma yaratish uchun samoviy jismlarning tarixiy harakatini asos qilib olishgan. Qadim zamonlarda yaratilgan o’zbek xalq oynomasi bobolarimizning ko’p yillik hayotiy tajribalari, kuzatishlari va turmush tarzi bilan bog'liq. Bu taqvimda bir yil 12 oyga bo‘lingan va har bir oy 30 kundan iborat bo‘lgan.

Qo‘shimcha 5 kun yil oxirida 12-oyga qo‘shilgan va bir yil 365 kunni tashkil etgan. Har yili qoldiq sifatida ortib qoladigan chorak kunga xorazmiy taqvimida e’tibor berilmagan[3].

---

[2] Hakimov M. Turkiston xalqlari qo’llagan taqvimlar. T.: 1999.
[3] Hakimov M. Turkiston xalqlari qo’llagan taqvimlar. T.: 1999.

Markaziy Osiyoda yashagan xalqlardan biri so'g'diylar o'zlarining quyosh taqvimiga asoslangan yil hisobidan foydalanishgan. So‘g‘d taqvimi qadimgi Eron (Avesto) va xorazmiy taqvimlariga juda yaqin bo‘lgan.

Bir yil 12 oy va har bir oy 30 kundan tashkil topgan. Ortiqcha besh kun yilning 12-oyi oxiriga qo‘shilgan. Bu besh kun alohida nom bilan aytilgan.

Avesto yil hisobi - Eron va Markaziy Osiyo xalqlari qo‘llagan eng qadimgi taqvim. Bu taqvim zardusht ta'limoti bilan birga vujudga kelganligi uchun zardusht taqvimi, oy nomlari va boshqa hamma atamalari "Avesto" kitobidan olinganligi uchun avesto taqvimi ham deyiladi.

Eronda qo‘llangan eng qadimgi taqvim bo‘lganligi uchun hozirgi ilmiy adabiyotlarda qadimgi Eron taqvimi nomi ham ishlatiladi. Zardusht yil hisobi quyosh yiliga asoslangan bo‘lib, 12 oydan iborat. Har bir oy 30 kun, yana qo‘shimcha 5 kun bor. Bu 5 kun alohida oy hisoblanadi.

Taqvimdagi 12 oyning nomi "Avesto"dagi ma'budalarning nomiga borib taqaladi.

Yazdigird yil hisobi - quyosh taqvimiga asoslangan. Bu yil hisobi o‘rta Osiyo va Eronda to‘rt yarim asr qo‘llandi. Yazdigird yil hisobi - quyosh taqvimiga asoslangan. Bu yil hisobi o‘rta Osiyo va Eronda to‘rt yarim asr qo‘llandi. Yazdigird yil hisobi milodiy 632-yil 16 iyun.Bu sana sosoniylarning so‘nggi shohi Yazdigird III ning taxtga chiqishi bilan bog‘liq (hukmronlik yillari 632-651). Yazdigird III taqvimi 365 kun bo‘lib, 12 oyga bo‘linadi[4].

Turkiston zaminida yashab kelayotgan xalqlar taqvim-yil hisobidan foydalanishda dunyoning eng madaniy xalqlaridan biri hisoblanadilar. Bu o‘lkada taqvimlarga amal qilish qariyb uch ming yildan buyon davom etib keladi. Shu davr mobaynida Turkiston xalqlari qadimgi turkiy, xorazmiy, sug‘d, avesto (qadimgi eron), yazdigird, Hijriy-shamsiy, Hijriyqamariy, melodiy yil hisoblaridan foydalandilar.Xulosa qilib shuni aytish mumkinki , O' rta Osiyo xalqlari qo'llagan taqvimlar o'ziga xos o'rin tutgan. Bu masalam o'rganish esa ajdodlanmiziung turmush tarzi va ma'naviy me'rosi haqidagi bilimlarimiznii yanada boyitishiga shubha yo'q.

REFERENCES

1. Hakimov M. Turkiston xalqlari qo'llagan taqvimlar. T.: 1999.
2. A.P.Pronshteyn, V.YA.Kiyashko - "Xronologiya". M.1981.
3. A.P.Pronshteyn, V.YA.Kiyashko – "Vspomogatelno'e istoricheskiye dissiplino". M. 1973.
4. V.B.Kobrin, G.A.Leontyeva, P.A.Shorin - "Vspomogatelno'e istoricheskiye dissiplino". M. 1984.
5. Z.U.Choriyev . Ioffe - "Xronologiya va metrologiya". T.1999 yil.
6. N.V. Volodomonov – "Kalendar: o'tmishda, hozir, kelajakda". T. 1976.

[4] Hakimov M. Turkiston xalqlari qo'llagan taqvimlar. T.: 1999.

7. Yuldosheva F. Y. qizi. (2023). LEV NIKOLAYEVICH GUMILYOVNING “QADIMGI TURKLAR” ASARIDA KO‘KTURKLAR YODGORLIKLARI XUSUSIDA. GOLDEN BRAIN, 1(16), 338–342. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/3908
8. Ahmadov A., & Rasulova , M. M. qizi. (2023). BUXORO YAHUDIYLARINING MILLIY BAYRAM VA MAROSIMLARI. *GOLDEN BRAIN*, *1*(10), 373–376. Retrieved from https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/3068
9. Toshpo'latova Shaxnoza Shuhratovna. (2024). ILK UYG'ONISH DAVRI NAMOYONDALARNING DIDAKTIK QARASHLARI ASOSIDA O'QUVCHILARNI TARIX FANIGA QIZIQTIRIS METODIKASI. https://doi.org/10.5281/zenodo.14520996
10. Toshpo’latova, S. (2024). TARIX FANINI O’QITISHDA SAMARALI METODLAR. *Modern Science and Research*, *3*(11), 774-782.
11. Тошполатова, Ш. (2024). THE PRESENT IRANIANS. *Журнал универсальных научных исследований*, *2*(5), 453-462.
12. Toshpo’latova, S. (2024). BUXORODAGI SAROYLAR. *Modern Science and Research*, *3*(5), 522-529.
13. Toshpo’latova, S. (2024). O’RTA ASRLARDA OILA PEDAGOGIKASIGA OID FIKRLAR. *Modern Science and Research*, *3*(12), 353-361.
14. Toshpo’latova, S., & Xudoyqulov, S. (2024). History And Ethnology Of Olot District. *Modern Science And Research*, *3*(5), 148-151.
15. Toshpo’latova, S., & Jo’rayeva, M. (2024). HISTORY AND ARCHITECTURAL MONUMENTS OF JONDOR DISTRICT. *Modern Science and Research*, *3*(2), 447-450.
16. Qizi, R. S. S., Shukhratovna, T. S., & Karamatovna, M. A. (2024). Implementation of Education and Protection of Children's Rights in the age of Technology. *SPAST Reports*, *1*(7).
17. Shuhratovna, T. S. (2024). Linguistic Anthropology. *European Journal Of Innovation In Nonformal Education*, *4*(3), 432-437.
18. Toshpo‘latova, S. S., & Naimov, I. N. (2023). MS ANDREYEV–O’RTA OSIYO XALQLARI ETNOGRAFIYASINING YIRIK OLIMI. *Innovations in Technology and Science Education*, *2*(8), 1214-1222.
19. Toshpo’latova, S., & Tursuntoshova, S. (2024). Khoja Abdulkholiq Gijduvani. *Modern Science and Research*, *3*(2), 87-93.
20. Toshpo’latova, S. (2024). Ethnolinguistics Of Ethnologies Of Bukhara. *Modern Science and Research*, *3*(2), 1004-1011.
21. Toshpo’latova, S. (2024). Ethnolinguistics. *Modern Science and Research*, *3*(2), 500-507.

22. Toshpo'latova, S. (2024). Religious Anthropology. *Modern Science and Research*, *3*(1), 504-510.
23. Shakhnoza Shuhratovna, T. (2023). MS Andreyev'S Way Of Life. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, *1*(10), 655-659.
24. Shuhratovna, T. S. (2023). Ethnological Analysis Of National Costumes And Rituals Of Tajiks In The Works Of MS Andreyev. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(12), 42-47.
25. Toshpo'latova, S. (2023). MS Andreyev-Scientific Career. *Modern Science and Research*, *2*(12), 801-807.
26. Shuhratovna, T. S. (2023). Etymology Of Tajik Marriage Ceremony. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(11), 17-23.
27. Toshpo'latova, S., & Ashurova, G. (2023). THE HISTORY AND DESCRIPTION OF THE WORK OF MS ANDREYEV-" ARK BUKHARI". *Modern Science and Research*, *2*(9), 404-409.
28. Toshpo'latova, S. (2023). ETHNOLOGICAL ANALYSIS OF CALENDRICAL CALCULATION AND LENGTH MEASUREMENTS OF KHUF VALLEY TAJIKS IN THE RESEARCHES OF MS ANDREYEV. *Modern Science and Research*, *2*(10), 291-299.
29. Toshpo'latova, S. (2023). A STUDY OF THE WEDDING CEREMONY OF THE TAJIKS OF AFGHANISTAN. *Modern Science and Research*, *2*(9), 84-89.
30. Naimov, I., & Toshpo'latova, S. (2023). Marriage Ceremony Of Tajiks In The Work Of Mikhail Stepanovich Andreyev "Tadjiki Dolini Khuf". *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, *3*(1), 12-16.
31. Toshpo'latova, S. S. (2023). Tojiklar Milliy Kiyim-Kechaklari Va "Beshmorak" Marosimining Etnologik Tahlili. *Scholar*, *1*(28), 395-401.
32. Muxamedovna, G. M. (2023). MAKTABLARDA TARIX FANINI O'QITISH AHAMIYATI. *Научный Фокус*, *1*(5), 178-180.
33. Muxamedovna, G. M. (2023). TARIX FANINI O'QITISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI. *Научный Фокус*, *1*(5), 175-177.
34. Gadayeva, M., & Ismoilova, Z. (2024). The Importance Of Studying The Science Of Youth Psychology In Improving People'S Lives. *Modern Science and Research*, *3*(2), 676-683.
35. Gadayeva, M., & Hamroqulova, N. (2024). The Basis Of The Use Of Development-Pedagogical Skills In Pedagogical Activity. *Modern Science and Research*, *3*(2), 684-689.

36. Gadayeva, M. (2024). ABOUT THE HISTORY OF THE VEIL OR MEDIEVAL WOMEN'S DRESS. *Modern Science and Research*, *3*(2), 1097-1103.
37. Gadayeva, M. (2023). THE UNIQUE SIGNIFICANCE OF MASTERING SOCIAL SCIENCES DURING THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, *2*(10), 459-464.
38. Universiteti, G. M. M. O. X. (2023). Uchinchi Renesans Davrida Ajdodlarimiz Merosini Organish Orqali Integratsion Ta'Limni Yanada Takomillashtirish Tamoyillari: Часть 1 Том 1 Июль 2023 Год. *Лучшие интеллектуальные исследования*, *1*(1), 11-16.
39. Gadayeva, M. (2024). Attack Action. *Modern Science and Research*, *3*(1), 1028-1033.
40. Gadayeva, M. (2023). ONE OF THE TIMURID QUEENS IS BIBIKHONIM. *Modern Science and Research*, *2*(12), 749-754.
41. Gadayeva, M. (2024). Effective Ways To Use The" Thoughtstorm" Method On The Theme Of The" Eastern Renaissance" Era. *Modern Science and Research*, *3*(1), 1024-1027.
42. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEXANIZMLARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, *21*(3), 12-14.
43. Muxamedovna, G. M. (2023). Uchinchi renesans davrida ajdodlarimiz merosini organish orqali integratsion ta'limni yanada takomillashtirish tamoyillari. *Образование наука и инновационные идеи в мире*, *22*(1), 35-38.
44. Muxamedovna, G. M. (2023). History Of Patriotic Women. *International Journal Of History And Political Sciences*, *3*(12), 69-75.
45. Muxamedovna, G. M. (2023). Innovatsion TaLim-Buyuk Kelajak Poydevori. *World scientific research journal*, *17*(1), 74-76.
46. Mukhamedovna, G. M. (2024). The Sad Fate Of The Women Of Turkistan: About The "Hujum" Movement And Its Impacts On Agriculture. *SPAST Reports*, *1*(7).
47. Muxamedovna, G. M. (2024). TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING O 'RNI. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, *4*(5), 97-102.